

VIỆN HÀN LÂM
KHOA HỌC XÃ HỘI VIỆT NAM
HỌC VIỆN KHOA HỌC XÃ HỘI

BÙI THANH SƠN

**KIỂM SOÁT NỘI BỘ TRONG
CÁC NGÂN HÀNG THƯƠNG MẠI VIỆT NAM**

LUẬN ÁN TIẾN SĨ KINH TẾ

HÀ NỘI - 2020

VIỆN HÀN LÂM
KHOA HỌC XÃ HỘI VIỆT NAM
HỌC VIỆN KHOA HỌC XÃ HỘI

BÙI THANH SƠN

**KIỂM SOÁT NỘI BỘ TRONG
CÁC NGÂN HÀNG THƯƠNG MẠI VIỆT NAM**

Ngành : Quản lý kinh tế

Mã số : 9 34 04 10

LUẬN ÁN TIẾN SĨ KINH TẾ

Người hướng dẫn khoa học: PGS.TS. Trần Đăng Khâm

HÀ NỘI - 2020

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi, các số liệu nêu trong luận án là trung thực. Những kết luận khoa học của luận án chưa từng được công bố trong bất kỳ công trình nào khác.

Tác giả luận án

Bùi Thanh Sơn

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU	1
Chương 1: TỔNG QUAN NGHIÊN CỨU LIÊN QUAN ĐẾN ĐỀ TÀI	8
1.1. Nghiên cứu nước ngoài	8
1.1.1. Nghiên cứu về kiểm soát nội bộ	8
1.1.2. Nghiên cứu về hệ thống kiểm soát nội bộ gắn với quản trị rủi ro trong một số lĩnh vực cụ thể	10
1.2. Nghiên cứu trong nước	14
1.2.1. Nghiên cứu về hệ thống kiểm soát nội bộ	14
1.2.2. Nghiên cứu hệ thống kiểm soát nội bộ trong mối quan hệ với quản trị rủi ro	17
1.3. Kết luận về khoảng trống nghiên cứu	20
Chương 2: NHỮNG VẤN ĐỀ CƠ BẢN VỀ KIỂM SOÁT NỘI BỘ VÀ HỆ THỐNG KIỂM SOÁT NỘI BỘ CỦA NGÂN HÀNG THƯƠNG MẠI	21
2.1. Kiểm soát nội bộ	21
2.1.1. Kiểm soát trong quản lý.....	21
2.1.2. Kiểm soát nội bộ	25
2.2. Hệ thống kiểm soát nội bộ trong ngân hàng thương mại	32
2.2.1. Khái quát về hệ thống kiểm soát nội bộ trong ngân hàng thương mại	32
2.2.2. Các thành phần của hệ thống kiểm soát nội bộ trong ngân hàng thương mại	38
2.2.3. Hệ thống kiểm soát nội bộ và quản trị rủi ro trong ngân hàng thương mại..	50
2.3. Ảnh hưởng của đặc điểm ngân hàng thương mại đối với hệ thống kiểm soát nội bộ	57
2.3.1. Ngân hàng thương mại và những yêu cầu đặt ra đối với hệ thống kiểm soát nội bộ	57
2.3.2. Nhân tố ảnh hưởng hệ thống kiểm soát nội bộ trong ngân hàng thương mại	60
2.3.3. Quản lý nhà nước đối với hệ thống KSNB trong các NHTM	66

2.4. Kinh nghiệm quốc tế về hoạt động của hệ thống kiểm soát nội bộ trong ngân hàng thương mại và bài học kinh nghiệm đối với Việt Nam.....	71
Chương 3: THỰC TRẠNG HỆ THỐNG KIỂM SOÁT NỘI BỘ TRONG CÁC NGÂN HÀNG THƯƠNG MẠI VIỆT NAM.....	78
3.1. Hoạt động của ngân hàng thương mại Việt Nam và những quy định về kiểm soát nội bộ trong ngân hàng thương mại.....	78
3.1.1. Khái quát về ngân hàng thương mại Việt Nam.....	78
3.1.2. Những quy định về hệ thống KSNB trong NHTM Việt Nam.....	84
3.1.3. Rủi ro trọng yếu trong hoạt động của ngân hàng thương mại.....	89
3.2. Thực trạng hệ thống kiểm soát nội bộ trong các ngân hàng thương mại Việt Nam	95
3.2.1. Thực trạng quản lý nhà nước đối với hệ thống kiểm soát nội bộ trong các ngân hàng thương mại.....	95
3.2.2. Thực trạng hệ thống kiểm soát nội bộ trong các ngân hàng thương mại Việt Nam.....	99
3.3. Đánh giá thực trạng hệ thống kiểm soát nội bộ trong các ngân hàng thương mại Việt Nam.....	117
3.3.1. Ưu điểm của hệ thống kiểm soát nội bộ trong các ngân hàng thương mại Việt Nam.....	117
3.3.2. Một số hạn chế của hệ thống kiểm soát nội bộ trong các ngân hàng thương mại Việt Nam	119
3.3.3. Nguyên nhân của những hạn chế về hệ thống kiểm soát nội bộ trong các ngân hàng thương mại Việt Nam	122
Chương 4: GIẢI PHÁP HOÀN THIỆN HỆ THỐNG KIỂM SOÁT NỘI BỘ TRONG CÁC NGÂN HÀNG THƯƠNG MẠI VIỆT NAM.....	125
4.1. Những cơ hội và thách thức đối với các ngân hàng thương mại Việt Nam trong bối cảnh hội nhập quốc tế	125
4.1.1. Những cơ hội	125
4.1.2. Những thách thức.....	127

4.2. Định hướng hoàn thiện hệ thống kiểm soát nội bộ trong các NHTM Việt Nam	129
4.2.1. Quan điểm hoàn thiện hệ thống kiểm soát nội bộ	129
4.2.2. Nguyên tắc và yêu cầu hoàn thiện hệ thống kiểm soát nội bộ.....	133
4.3. Giải pháp hoàn thiện hệ thống kiểm soát nội bộ trong các ngân hàng thương mại Việt Nam	135
4.3.1. Hoàn thiện môi trường kiểm soát	135
4.3.2. Hoàn thiện quy trình đánh giá rủi ro.....	138
4.3.3. Hoàn thiện các hoạt động, thủ tục kiểm soát.....	139
4.3.4. Nâng cao chất lượng hệ thống thông tin và truyền thông.....	140
4.3.5. Hoàn thiện hoạt động giám sát	141
4.3.6. Nâng cao chất lượng nguồn nhân lực cho hệ thống kiểm soát nội bộ.....	143
4.4. Kiến nghị thực hiện giải pháp hoàn thiện hệ thống kiểm soát nội bộ trong các ngân hàng thương mại Việt Nam	144
4.4.1. Đối với Nhà nước.....	144
4.4.2. Hoàn thiện quy trình, thủ tục giám sát ngân hàng của NHNN.....	145
4.4.3. Tạo lập kênh thông tin giữa NHNN hàng với các cơ quan có liên quan .	148
KẾT LUẬN	150
DANH MỤC CÁC CÔNG TRÌNH KHOA HỌC	151
TÀI LIỆU THAM KHẢO	152

DANH MỤC CHỮ VIẾT TẮT

Chữ viết tắt	Viết đầy đủ
AICPA	American Institute of Certified Public Accountants Hiệp hội kế toán công chứng Mỹ
BCTC	Báo cáo tài chính
BGD	Ban giám đốc
BKS	Ban kiểm soát
CNTT	Công nghệ thông tin
COSO	Committee of sponsoring Organizations Hiệp hội các tổ chức bảo trợ
HDQT	Hội đồng quản trị
ISACA	Information Systems Audit and Control Association Hiệp hội về kiểm soát và kiểm toán hệ thống thông tin
KSNB	Kiểm soát nội bộ
KTNB	Kiểm toán nội bộ
NHNN	Ngân hàng Nhà nước
NHTM	Ngân hàng thương mại
TCTD	Tổ chức tín dụng
VAS	Vietnamese Accounting Standards Chuẩn mực kiểm toán Việt Nam

DANH MỤC CÁC BẢNG

Bảng 2.1: Các thành phần của hệ thống kiểm soát nội bộ	38
Bảng 3.1: Số lượng NHTM Việt Nam giai đoạn 2013-2018.....	79
Bảng 3.3: Một số chỉ tiêu hoạt động của TCTD giai đoạn 2013- 2018.....	83
Bảng 3.3: Kết quả khảo sát môi trường kiểm soát.....	100
Bảng 3.4: Kết quả khảo sát quy trình đánh giá rủi ro	105
Bảng 3.5: Kết quả khảo sát hoạt động kiểm soát.....	107
Bảng 3.6: Kết quả khảo sát hệ thống thông tin và trao đổi thông tin.....	112
Bảng 3.7: Kết quả khảo sát giám sát.....	115

DANH MỤC CÁC HÌNH

Hình 2.1: KSNB theo quan điểm của COSO	28
Hình 2.2: Quy trình quản trị rủi ro của NHTM.....	54
Hình 2.3. Nhân tố ảnh hưởng hệ thống KSNB	62
Hình 3.1: Tỷ lệ ngân hàng niêm yết đến 12/2018.....	79
Hình 3.2: Vốn của TCTD giai đoạn 2013- 2018.....	81
Hình 3.3: Tổng tài sản của TCTD giai đoạn 2013- 2018.....	81
Hình 3.4: Tổng huy động và tổng dư nợ của TCTD giai đoạn 2013- 2018.....	82
Hình 4.1 Quy trình giám sát ngân hàng	147

MỞ ĐẦU

1. Tính cấp thiết của đề tài

Ngân hàng thương mại nước ta từ khi ra đời và phát triển luôn đóng vai trò quan trọng và là một trong những trung tâm của nền kinh tế. Hoạt động kinh doanh ngân hàng là loại hình kinh doanh có rất nhiều rủi ro, dễ xảy ra gian lận và sai sót, việc đảm bảo an toàn trong hoạt động kinh doanh của ngân hàng thương mại không những được các nhà quản trị ngân hàng quan tâm mà còn là mối quan tâm của các cơ quan quản lý nhà nước và của toàn xã hội. Sự phá sản của một ngân hàng có thể gây nên sự đổ vỡ dây chuyền trong hệ thống tài chính – ngân hàng, ảnh hưởng rất lớn đối với toàn bộ nền kinh tế. Thực tế, hoạt động của những ngân hàng thương mại Việt Nam đã và đang tồn tại những vấn đề lớn trong quản trị doanh nghiệp. Những tác động tiêu cực tới ngân hàng thương mại và cả nền kinh tế diễn ra trong thời gian gần đây như chiếm đoạt tài sản, làm thoát tài sản của Nhà nước, lấy cắp tài sản, lạm dụng tài sản, câu kết giữa ngân hàng với doanh nghiệp, giữa các ngân hàng với nhau để trục lợi,... gây ra những hệ lụy tới toàn bộ nền kinh tế. Một số vụ việc điển hình như vụ thất thoát hơn 9.000 tỷ đồng của Ngân hàng Xây dựng; Vụ việc lạm dụng chức quyền, vi phạm pháp luật và làm thất thoát tài sản tại Ngân hàng TMCP Đại dương; Vụ việc lừa đảo, chiếm đoạt tài sản của Nhà nước với số tiền thất thoát trên 1.100 tỷ đồng tại Ngân hàng Nông nghiệp và Phát triển nông thôn ; vụ việc lừa đảo chiếm đoạt tài sản tại Ngân hàng TMCP Đông Á, Ngân hàng TMCP Á châu, Ngân hàng TMCP Công thương Việt Nam, Ngân hàng Phát triển Việt Nam ... Những vụ việc trên cho thấy thực trạng an toàn và quản trị rủi ro hiện nay của hệ thống các ngân hàng thương mại Việt Nam trong những năm gần đây đã bộc lộ không ít hạn chế trước những thay đổi từ môi trường kinh doanh và áp lực đổi mới phù hợp với thông lệ quốc tế. Một trong các nguyên nhân được chỉ ra, đó là do hoạt động kiểm soát nội bộ hiện nay trong các ngân hàng thương mại chưa đáp ứng được yêu cầu và nhiệm vụ trong việc cảnh báo và ngăn ngừa các rủi ro. Bởi vậy, kiểm soát nội bộ trong ngân hàng thương mại Việt Nam cần hoàn thiện theo các chuẩn mực và thông lệ của quốc tế trong quản trị ngân hàng theo định hướng rủi ro và nâng cao chất lượng hiệu lực và hiệu quả hoạt động cũng như khả năng chống đỡ trước những bất ổn từ nền kinh tế.

Kiểm soát nội bộ được xem là một phương thức hữu hiệu của quản lý. Kiểm soát nội bộ được thiết kế và vận hành nhằm trợ giúp cho nhà quản lý đạt được các mục tiêu trong quá trình hoạt động của mỗi tổ chức. Kiểm soát nội bộ tốt có thể trợ giúp cho các nhà quản lý ngân hàng trong việc ngăn chặn gian lận và sai sót. KSNB bộ tốt còn trợ giúp cho kiểm toán độc lập có được những bằng chứng tin cậy trong việc đánh giá tính trung thực và hợp lý tình hình tài chính của ngân hàng. Với sự thay đổi của môi trường kinh doanh, những phương thức quản lý được nhà quản trị sử dụng đa dạng và có thể khác nhau nhưng vai trò quan trọng của kiểm soát nội bộ vẫn không thay đổi. Những lợi ích của kiểm soát nội bộ mang lại trong quản trị các doanh nghiệp nói chung và trong các ngân hàng thương mại nói riêng cũng là nguyên nhân thúc đẩy những nghiên cứu thực tiễn về kiểm soát nội bộ. Tuy nhiên, thực tế tổ chức và hoạt động của hệ thống KSNB tại các NHTM vẫn còn nhiều bất cập, việc triển khai và vận dụng các quy định pháp lý, quản trị còn gặp nhiều khó khăn. Qua khảo sát của Ủy ban Basel về các thất bại lớn và những vụ sụp đổ của các ngân hàng trên thế giới đã cho thấy một trong những nguyên nhân chủ yếu là sự thất bại của ban lãnh đạo các ngân hàng trong việc thiết lập và duy trì kiểm soát nội bộ vững mạnh, thường xuyên, hiệu quả. Để ngăn ngừa những tổn thất và các rủi ro có thể xảy ra trong quá trình hoạt động kinh doanh ngân hàng, ngoài các biện pháp thanh tra, kiểm tra, giám sát của các cơ quan quản lý nhà nước, trước hết bản thân ngân hàng thương mại phải có những biện pháp hữu hiệu, một trong các biện pháp đó là phải thiết lập được hệ thống kiểm soát nội bộ một cách đầy đủ và có hiệu quả.

Xuất phát từ những lý do trên, tác giả lựa chọn đề tài **“Kiểm soát nội bộ trong các ngân hàng thương mại Việt Nam”** làm đề tài nghiên cứu cho luận án.

2. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu của luận án

Mục đích nghiên cứu: Đề xuất các giải pháp nhằm hoàn thiện hệ thống kiểm soát nội bộ (KSNB) trong các ngân hàng thương mại (NHTM) ở Việt Nam.

Nhiệm vụ nghiên cứu:

- Trên cơ sở lý thuyết về KSNB, hệ thống KSNB nói chung và hệ thống KSNB trong các ngân hàng nói riêng, Luận án hệ thống hóa và bổ sung các vấn đề mang tính lý luận cơ bản về hệ thống KSNB trong các NHTM.